

Глава III

Духовне особине

1. Црква поставља на службу оне који јој припадају, дакле оне који су у њу ступили кроз покајање и веру. Вера, на тај начин, представља неопходан услов како за ступање у Цркву, тако и за призив на службу у њој. Међутим, од онога који се призива на службу не захтева се само вера, која је својствена свим члановима Цркве, него таква вера која би могла служити као пример свим осталим члановима Цркве. *"Чувајте стадо Божије... нити као да господарите наследством Божијим; него будите углед стаду"* (1. Петр. 5, 2-3). Немогуће је утврдити емпиријска обележја на основу којих би било могуће судити о степену и квалитету вере. Једино што је могуће јесте дефинисати стања верника при којима се може појавити сумња у довољну чврстину вере. У Првој посланици Тимотеју постоји указање да епископ не треба да буде *"новокриштен, да се не би погордио и упао у осуду ђавољу"* (1. Тим. 3, 6). Овде се не говори директно о вери; пре је реч о душевном стању неофита, које може постати узрок гордости. Ово указање Прве посланице Тимотеју прилично је неочекивано за апостолско доба, пошто су апостоли рукополагали за презвитере *"првенце вере"*. Треба претпоставити да се указање посланице Тимотеју односи на Цркве које су релативно давно основане, у чијој средини нису постојали само неофити, него и старији чланови.

Први васељенски сабор је овом савету апостола Павла, који он даје своме ученику Тимотеју, придао карактер црквене нормe. Као што је и требало очекивати, предмет канонског нормирања није био степен или квалитет вере, који се траже од кандидата за епископа или презвитера, него забрана "да се они који су тек крштени одмах приводе за епископа или презвитера".²¹ Сабор се директно позива на Прву посланицу Тимотеју, премда је ова одредба мотивисана узроцима које та посланица није могла имати у виду. Сабор напомиње да се тиме крши "црквено правило", зато што су "људи који су тек пришли вери из многобожачког живота, и будући мало времена катихумени, врло брзо привођени духовној бањи, да би затим одмах по Крштењу били узвођени на епископство или рукополагани за презвитера". То се, по мишљењу сабора, догађа "или по нужди, или услед неке друге људске журбе", упркос томе што је "за катихумена и после крштења потребно дуже испитивање". Због одсуства и једног и другог (односно, не будући дуже времена катихумени и не будући проверени после крштења), може се догодити да постављени неофит падне у "неки душевни грех", због кога он треба да буде лишен свештеничког чина. Историјске околности, које су проузроковале издавање овог правила, добро су нам познате. Први васељенски сабор унео је стабилизацију после епохе која му је претходила – епохе гоњења. Последње Диоклецијаново гоњење направило је страшну пустош у Црквама. Нарочито је пострадао клир, тако да су многе Цркве скоро остале без клирика. Због тога се појављује потреба за брзим полуњавањем клира. Међу верницима се нашао велики број "палих", који су

²¹ 2. правило Првог васељенског сабора.

се, без обзира на правила, поново инфилтрирали у клир. С друге стране, у Цркву су нагрнуле огромне масе многобожаца, чија вера није била довољно чврста. Отуда су се међу поново постављеним нашли недостојни људи. Сабор је захтевао да се катихизација врши према правилу и да неофити не буду одмах рукополагани за епископе или презвитере, него пошто прође извесно време. Што се тиче оних који су већ рукоположени кршењем тог прописа, сабор није заповедио да се такви лишавају свештенства, него само они који "падну у неки душевни грех", али је за убудуће претио да ће избацити из клира оне који буду рукополагали такве кандидате.

Нема ни најмањег основа сматрати да "црквено правило", које помиње сабор, јесте 80. Апостолско правило, пошто у доба Првог васељенског сабора још није постојао зборник тих правила.²² Највероватније да Оци Првог васељенског сабора нису имали у виду никакво конкретно правило, него утврђену праксу која је касније наша свој израз у 80. Апостолском правилу. Сем тога, Апостолско правило није имало намеру да забрани рукополагање неофита и презвитера, док је 2. правило Првог васељенског сабора указивало још и на то да не треба нарушавати поредак катихизације.

²² 80. Апостолско правило: "Онај који је из незнабожачког живота пришао Цркви и крстио се, или се пак из неваљалог начина живота тек обратио, није праведно да одмах буде произведен за епископа; јер је неправедно да онај који још није искушан постане учитељем других, осим ако се негде то догоди по Божијој благодати". Треба приметити да забрана која је формулисана у овом правилу нема апсолутни карактер, него дозвољава могућност изузетка – осим ако се негде то догоди по Божијој благодати. То је препорука, а не канонска норма.

Пажњу заслужује и чињеница да 2. правило Првог васељенског сабора, као и 80. Апостолско правило, говори о рукополагању "оних који су пришли из незнабожачког живота", не помињући неофите из јудејства. Да ли је тај пропуст случајност, или треба закључити да ни Оци Никејског сабора, ни аутор Апостолских правила нису видели никакав проблем у рукополагању неофита из јудејства? Ова друга претпоставка је вероватнија, пошто су у очима хришћана Јудеји и даље припадали изабраном народу Божијем. Приликом пријема у Цркву они дуго времена или уопште нису потпадали под катихизацију, или се њихова катихизација у значајној мери поједностављивала.

Забрану рукополагања неофита понавља 3. правило Лаодикијског сабора. Ово правило не говори само о неофитима из многобоштва, него уопште о свима који су "недавно крштени".²³ Нисмо сасвим сигурни, па зато не можемо ни тврдити, да је ово правило Лаодикијског сабора проширило забрану рукополагања "оних који су недавно крштени" и на неофите из јудејства.

У XII веку у Византији, према Валсамоновом сведочењу, није се придржавало правила о нерукополагању неофита. Истина, вероватно да није ни било много случаја на које се ова правила односе. Валсамон је, у свом тумачењу 3. правила Лаодикијског сабора, изразио сумњу да је ово правило икада строго поштовано: "Уосталом, онај велики светилник Нектарије тек што је био одвојен од стада катихумена и опрао божанском бањом прљавштину живота, чим се очистио одмах се обукао у најчистији чин архије-

²³ 3. правило Лаодикијског сабора: "оне који су недавно крштени не доликује рукополагати у свештенички чин".

рејства и истовремено постао архиепископ царствујућег града".²⁴ Нектарије је заиста био изабран за епископа Константинопољског не будући чак ни катихумен. То је један од многих примера "интервенције Божије благодати". Као опште правило, постављење неофита на епископско достојанство ишчезло је због тога што таквих кандидата (неофита) више није било.

Питање о квалитету вере кандидата за рукоположење постављано је, такође, и у вези са рукополагањем "клиника", односно оних који су крштени у време болести. Неокесаријски сабор је забранио да се они рукополажу за презвитере: "Ако је неко за време болести просвећен крштењем не може бити рукоположен за презвитера, зато што његова вера није последица његове слободе, него невоље (*ἐξ ἀνάγκης*), изузев ако се истакне врлинама и вером, и ако постоји оскудица у људима који су достојни".²⁵ Препрека њиховом рукоположењу је, према мишљењу сабора, несавршенство њихове вере. Они нису примили крштење по личној жељи, него из принуде због претеће смртне опасности. Ова саборска одредба нема карактер безусловне норме, пошто она допушта изузетке, како се то види из наведеног текста правила. Забрана рукополагања клиника представљала је резултат сумње која је постојала у доникејском периоду у погледу валидности крштења извршеног на болесничкој постељи. Благодареди настојањима Кипријана Картагинског валидност крштења "на болесничкој постељи" прихваћена је у црквеној свести, али се ипак сматрало да њихово крштење има недостатке. Средином III века избегавали су да их

²⁴ Ово Валсамоново тумачење видети у: "Правила помесних сабора", руски превод, с. 210-211.

²⁵ 12. правило Неокесаријског сабора.

постављају за презвитере, што је јасно из посланице папе Корнилија Фабију Антиохијском у вези са Новацијаном: "Његово рукоположење (Новацијаново) извршено је противно жељи не само свег клира, него и многих лаика, зато што онога који је обливен у постељи за време болести, као што је то било са Новацијаном, не треба узводити ни на какав црквени степен".²⁶ Трулски сабор, прихвативши правила Неокеесаријског сабора, на тај начин је учинио 12. правило нормом обавезном за целу православну Цркву.

2. Данашње црквено право захтева да кандидат за свештене степене поседује, у овој или оној мери, одређена теолошка знања. Тај захтев нема карактер безусловне канонске норме, обзиром да одсуство потребног знања не повлачи за собом невалидност рукоположења.

Прво указање на овај захтев налазимо у Првој посланици Тимотеју: "епископ треба да буде кадар да поучава (διδασκῶν)" (1. Тим. 3, 2). Како показује израз "διδασκῶν" ради се о способности поучавања других, а то претпоставља знање истина хришћанске вере. "Пази на себе и на науку, истрај у томе; јер чинећи ово, спасићеш и себе и оне који те слушају" (1. Тим. 4, 16). У Другој посланици Тимотеју апостол Павле каже за њега: "И што из детињства знаш Свештене списе који те могу умудрити за спасење кроз веру у Христа Исуса" (2. Тим. 3, 15). У такозваној псевдоапостолској књижевности, такође, срећемо указања о пожељности да епископи у довољној мери познају Свето писмо. Тако, на пример, Дидаскалија тражи од епископа да, ако је мугуће, буде образован, али, у сваком случају,

да буде искусан у речи Божијој.²⁷ У III веку учитељство и проповед за време црквеног сабрања у потпуности прелази у руке епископа, па је због тога, наравно, требало захтевати веће образовање епископа.

Шта је аутор Дидаскалије подразумевао под образовањем? На ово питање је тешко прецизно одговорити. Несумњиво – знање Светог писма и истина хришћанске вере, али се можда под тим подразумевао и опште образовање. У древној Цркви су постојале две струје: једна је негирала сву мудрост старог света, видећи у њој само саблазан, док је друга покушавала направити синтезу између ње и хришћанства. Овај други правац је квантитативно био изражен релативно слабо, али је зато квалитативно био сјајан. Већина црквених Отаца није имала поверење у незнабожачку мудрост. Одјек тог неповерења налазимо у 10. правилу Сардичког сабора који није хтео направити никакав изузетак у погледу "схоластика", приликом њиховог постављења за епископа. Неповерење према знању, наравно, да је лако прелазило у пренебрегавање знања уопште. Међу црквеним Оцима древне Цркве налазимо лица која су заузимала веома висок степен тагдашње културе. Довољно је подсетити на Климента Александријског, Оригена, Тертулијана, Кипријана Картагинског, и др. Упоредо са тим лицима, међу епископима налазимо људе потпуно неписмене, који нису чак знали ни да се потпишу.²⁸ Таква потпуна неписме-

²⁷ Дидаскалија, IV. Руски превод: Прокошев, "Дидаскалија апостолорум" и прве шесте книг Апостолских постанова, Томск 1913, с. 19. – Упоредити: Апостолске установе 11, 1, руски превод, с. 17.

²⁸ Тако је било чак и у V веку. На ефеским саборима 431. и 449. године учествовали су неписмени епископи. Видети: Mansi IV, 1357; VI, 929.

²⁶ Јевсевије, Црквена историја, VI, 43. Руски превод, с. 358.

ност је била релативно ретка појава. Она се сретала у малим Црквама. Чешће су се међу епископима сретали људи који нису били вични учитељству. О томе сведочи 11. правило Сардичког сабора.²⁹

Ма како да се црквена власт односила према световном образовању, она није могла на њему инсистирати. Међутим, она је ипак захтевала од епископа да буду кадри "поучавати" у овој или оној мери. Та способност се, пре свега, морала изражавати у томе да сви чланови његове породице припадају Цркви. Због тога је Хипонски сабор забранио да се рукополажу она лица чији сви чланови породице нису православни.³⁰ Основ за овај пропис треба тражити у томе што црквена власт није могла бити потпуно убеђена у чврстину вере и у способност да је проповеда онај ко није могао обратити у православној веру своју породицу. Валсамон даје другачије тумачење овог правила: "Ако световњаку није дозвољено да има општење са атеистима, онда то тим пре не може бити дозвољено епископу или клирику".³¹ Према томе, по мишљењу Валсамона, као основ за ово правило послужила је забрана било ком лицу да има религиозно општење са лицима која не припадају православној Цркви. Таква

²⁹ 11. правило Сардичког сабора: "епископи, када из једног града прелазе у други, или из једне области у другу..., и ако епископ хоће тамо да борави дуго времена, а епископ тога града није истузан у учењу, да га не омаловажава и не проповеда често, трудећи се да постиди и понизи личност локалног епископа". Видети напред, глава 7, 3.

³⁰ "Кандидати за епископе, презвитере и ђаконе да се не рукополажу док све у својој породици не учине православним хришћанима" (17. правило Хипонског сабора из 393. године, 45. правило Картагинског сабора према Књизи правила).

³¹ Видети: *Правила помесних сабора*, руски превод, с. 492.

забрана је заиста постојала, али тешко да је она могла послужити за основ дотичног правила.

Од времена цара Константина црквена и државна власт биле су заокупљене подизањем нивоа образовања свештеничких кандидата. Император Јустинијан је директно забранио рукополагање лица која су сасвим необразована.³² Из 2. правила Седмог васељенског сабора сазнајемо каква је конкретно знања захтевала црквена власт од свештеничких кандидата. "...Одређујемо: да сваки који има бити узведен на епископски степен, мора засигурно познавати Псалтир, да тако и сав свој клир уразумљује да се из њега поучава. Такође је потребно да га митрополит марљиво испитује да ли има усрдност размисљања, а не да узгредно чита свештена правила, и свето Јеванђеље, и књигу божанског апостола, и целокупно божанско Писмо, да поступа по заповестима Божијим и учи свој народ".³³ Као што се види из овог правила, ниво богословског образовања који се захтевао од епископских кандидата није био нарочито висок. Треба имати у виду да наведено правило припада периоду декаденције византијске културе. Од епископских кандидата тражено је знање целокупног Светог писма и црквених правила, као и умеће њиховог тумачења. Сабор не помиње презвитере и ђаконе. Према томе, треба сматрати да су се кандидати на ове свештене степене могли постављати и без од стране сабора указаног нивоа богословских знања. Не знамо у којој мери су испуњавани захтеви сабора у погледу степена образовања. Издајући прописе који су се тицали степена образовања, црквена власт била је принуђена да води рачуна о

³² *Новела* 123, 12.

³³ 2. правило Седмог васељенског сабора.

својим потребама да има неопходан број клирика, а не о томе да ли су они образовани или не. У условима непостојања стручних богословских школа, које би финансирале црквене или државне власти, сами свештенички кандидати били су дужни да се старају о свом богословском образовању. Када је црквена власт на Истоку увидела неопходност да на свом располагању има богословске школе, број оних који су завршили те школе био је далеко од онога који би одговарао потребама црквеног живота.

У том погледу веома је карактеристичан историјат овога питања у руској Цркви. Први пут је Владимирски сабор 1274. године одредио да епископи пред рукоположење провере да ли свештенички кандидати *'поседују елементарну писменост'*. Исто то је захтевао и Чин избора и рукоположења за свештеника у XV веку, као и Архиепископски чиновник из XVI века. Питањем степена образовања свештенослужитеља занимао се Стоглави сабор, као и Велики Московски сабор. Али без обзира на одредбе ових сабора, ниво образовања свештенослужитеља био је веома низак. Тек од времена Петра Великог ствар се унеколико изменила на боље, када је било наређено да се при архиепископским резиденцијама оснују школе, а црквеној власти је било забрањено да рукополаже лица без образовања. Ова мера није имала реалног значаја, пошто је било мало и школа и оних који су у њима стицали образовање. Према уредби из 1869. године за свештенослужитеље су могла бити постављана само лица која имају богословско образовање (више или средње), а лица која су стекла световно образовање – тек после нарочите провере. Међутим, ускоро су црквена и државна власт морале одустати од својих захтева због

потпуне немогућности да се они остваре, пошто број кандидата који имају потпуно богословско образовање није одговарао реалним потребама за свештенослужитељима. Године 1882-1885. било је дозвољено да се за свештенике рукополажу ђакони који нису завршили семинарију, али су достојни свештенства у сваком другом погледу, а за ђаконе она лица која епархијска власт сматра за достојне. Несумњиво да је ниво образовања свештенослужитеља у новије време био доста виши него у Московској Русији, али он ипак није одговарао потребама времена. С друге стране, потпуно оправдане мере које су биле усмерене ка томе да се подигне ниво образовања изазивале су извесно снижавање општих критеријума који су се захтевали од свештеничких кандидата. Ниво образовања не пружа, сам по себи, право рукоположења. Фактички, у већини случајева питање о достојности кандидата и решавано је управо тако: завршавање богословске школе скоро да је аутоматски давало право на рукоположење.

3. Ако је у Цркви било постављено питање о физичком здрављу у вези са рукоположењем у клир, онда се морало појавити и аналогно питање поводом духовног здравља. Међутим, толико је било јасно да бесомучни и уопште душевно болесни не могу бити припуштени у клир, да ово питање није било постављено толико у отвореном облику – као питање о немогућности њиховог рукоположења, колико у облику разматрања могућности или немогућности њиховог призивања на службу пошто оздраве.

"Ако је неко бесомучан (βαίμονα ἔχῃ - ђаво-иман), нека не буде клирик, нити да се са вернима моли; а ако се очисти, нека буде примљен, и ако је до-

стојан, нека буде клирик".³⁴ Сагласно овом Апостолском правилу, бесомучни у време своје болести нису припуштани заједничкој молитви са верницима; другим речима, они су одлучивани у време своје болести, али су после оздрављења без икаквих ограничења примани у Цркву, па према томе могу бити постављани и у клир. Ово правило, у оном делу које говори о забрани учешћа у заједничкој молитви бесомучних са вернима, не представља израз јединствене црквене праксе. У канонским одговорима Тимотеја Александријског читамо: "Ако (бесомучни) не вређа тајну, нити хули на неки други начин, нека се причешћује, али не сваки дан; за њега ће бити довољно само повремено".³⁵ Из овог правила следи да су у IV веку у Александрији бесомучни, под извесним условима, припуштани причешћу, што значи да нису сматрани као привремено одлучени; али, наравно, није могло бити ни говора о њиховом припуштању у клир.

³⁴ 79. Апостолско правило.

³⁵ 3. одговор Тимотеја Александријског.